

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
<http://ageconsearch.umn.edu>
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

STANDPUNT: DIE ENTREPRENEURSPOTENSIAAL VAN BOERE: 'N VOORLOPIGE STUDIE

J.A. Badenhorst and J.Hough

Departement Sakebestuur, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria

In die nuwe Suid-Afrika word 'n vryer, minder-gereguleerde mark in die landbou in die vooruitsig gestel. Dit is ook te betwyfel of dieselfde beskerming en hulp aan boere deur ons nuwe demokratiese regering verskaf sal word. Om hierdie veranderde situasie te oorleef gaan 'n groter mate van entrepreneurskap van die boer verg. Daar bestaan egter kommer oor die entrepreneurspotensiaal van boere omdat beheermaatreëls, burokrasie en die inmenging in die markkrakte entrepreneurskap beperk.

Hierdie studie poog om eerstens deur die entrepreneurskapsliteratuur vas te stel wat 'n entrepreneur is en om tweedens die bestaan van 'n model vir die bepaling of skatting van die entrepreneurspotensiaal in 'n bepaalde gemeenskap te ondersoek. 'n Empiriese studie wat poog om die entrepreneurspotensiaal van boere in die verskillende vertakkinge van die boerderysektor in Suid-Afrika te skat of te bepaal word in die vooruitsig gestel.

VIEWPOINT: THE ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF FARMERS : A PRELIMINARY STUDY

In the new South Africa, a freer and less regulated market for agricultural products is envisaged. It is also doubtful whether the same degree of protection and aid will be supplied to farmers by our new democratic government. Surviving this changed situation will require a greater degree of entrepreneurship on the part of the farmer. As a result of past circumstances, there is some concern about the potential for entrepreneurship among farmers, as control measures bureaucracy and interference in the market forces tend to limit entrepreneurship.

This study firstly attempts to establish what makes an entrepreneur, and secondly to investigate the existence of a model for determining or estimating the entrepreneurial potential within a certain agricultural sector. An empirical study which attempts to estimate or determine the entrepreneurial potential for farmers in the various branches of the agricultural sector in South Africa is envisaged.

1. Inleiding en agtergrond tot die probleem

Soos in ander lande is vrye markkrakte nie altyd toegelaat om volledig in die Suid-Afrikaanse landbousektor te funksioneer nie. Bemerkingsrade, regeringsbeleid en monopolistiese praktyke het in 'n groot mate die inisiatief van boere ontneem en is boerderyondernemings ook in 'n bepaalde mate beskerm.

In Finland is vryemarkkrakte in die landbousektor ook nie in die verlede toegelaat om te funksioneer nie en is die boerderygemeenskap beskerm deur regeringsbeleid. Daar bestaan kommer dat Finse boere nie die nuwe, meer liberale, nie-regulerende openbare beleid vir die landbou sal oorleef nie (Routamaa & Vesalainen 1992:1).

Volgens Mok en Van den Tillaart (1990:210) word boere in Holland in toenemende mate voorsien van norme en word die optrede van boere ten opsigte van ekonomiese besluitneming, tegniese en organisatoriese oplossings vir boerderyprobleme voorgeskryf deur eksterne instellings. Hulle stel hierdie dilemma soos volg: "This seriously puts in doubt the traditional ideas of the farmer as the free and autonomous decision maker who operates in a free market governed by an invisible hand."

Die landbousektor in Suid-Afrika is in 'n fase van verandering en meer drastiese veranderinge word in die nabye toekoms verwag, veral wanneer 'n nuwe regering aan bewind kom. Kotze, President van die Suid-Afrikaanse Landbou-unie, het in 1990 onder andere die volgende veranderinge voorspel (Koch, Van Zyl & Van der Wateren 1991:128):

- 'n demokratiese bedeling met volle deelname van alle bevolkingsgroepes - ook in die landbou (wat regstellende aksie in die landbou vereis en die gevreesde nasionalisering van plaaseiendom 'n toekomstige moontlikheid maak)
- openbare fondse gaan vir 'n wyer openbare belang aangewend word (wat beteken dat minder fondse beskikbaar sal wees vir subsidies en ander hulp aan veral kopersiële boere)
- 'n vryer minder-gereguleerde mark word in die vooruitsig gestel (wat beteken dat die boer meer entrepreneurskap aan die dag sal moet lê in 'n vryer mark)
- boere sal moet betaal vir dienste wat voorheen gratis verskaf is (byvoorbeeld grondkartering, kontoerbeplanning, konsultasie ten opsigte van damme)

Dit is duidelik dat bogenoemde veranderinge verskeie uitdagings aan die landbousektor gaan rig. Die uitdaging aan die landbousektor in die negentigerjare word as volg deur Groenewald (1990:148) uitgelig:

"The agricultural challenge is a many-sided one. It involves rehabilitation of commercial agriculture. It involves modernization of traditional agriculture. It involves people. It involves markets. It involves institutions. It involves resources. It involves consumers."

Die gemelde veranderinge en uitdagings sal boere noodsaak om verantwoordelikheid vir sy eie ekonomiese

voortbestaan te aanvaar en pro-aktief veranderinge, wat hom of haar direk beïnvloed, identifiseer.

Om hierdie veranderinge te oorleef en as onafhanklike boere voort te bestaan sal boere entrepreneurskap moet openbaar (Koch, et al. 1990: 127). Die "besit" van entrepreneurskap is nog steeds 'n absolute voorwaarde vir sukses vir die kleiner sakeonderneming en entrepreneurskap en bestuurskwaliteit raak al hoe belangriker (Mok & Van Tillaart 1990:210).

Schumpeter het reeds in 1942 gewaarsku dat burokratiese procedures die innoverende aanleg van die entrepreneur ondermyn. Optimale entrepreneurskapontwikkeling word vertraag deur beperkinge wat markaktiwiteit beïnvloed (Drucker 1985). Beheermaatreëls beperk potensiële mededinging en daarom ook die potensiële entrepreneurskap.

Die invloed van die oorgereguleerde landbousektor op die entrepreneurskap van die individuele boer in Suid-Afrika is egter nie duidelik nie.

Talle boere het egter ten spyte van die beperkende omstandighede in die landbousektor entrepreneurskap openbaar deur byvoorbeeld met direkte verkope vanaf die plaaswerk, padstalletjies, slaghuise, melkdepots, kwekerye, ensovoorts hulle bestaande inkomste te vergroot (kyk ook Bryant 1990 en van der Bank & van der Merwe 1990).

Die verwagte politieke en sosiale veranderinge kan die Suid-Afrikaanse kommersiële boer se toekoms as volg beïnvloed:

- 'n Sekere persentasie van die huidige kommersiële boere sal as bona fide voltydse boere bly voortbestaan. Hierdie boere sal moet voortbestaan in die vryemark, met minder tegniese, bemarkings en finansiële bystand. Groter entrepreneurskap sal aan die dag gelê moet word en beter bestuur sal toegepas moet word om die boerderyonderneming te laat groei en voortbestaan. Groter innovasie sal van boere gevverg word om probleme te oorkom en risiko's te verminder
- Sommige boere sal deeltyds boer en nog 'n ander beroep ook beoefen. Duisende boere is reeds in hierdie situasie en die neiging na meer deeltydse boere wat binne en buite die landbousektor bedrywig is sal versnel as gevolg van (hoofsaaklik) ekonomiese oorwegings
- Ander boere (of huidiglik deeltydse boere) sal gedwing word om plase te verlaat weens verskeie redes, byvoorbeeld droogtes, insolvensies, minder bystand van 'n toekomstige regering, nasionalisering en oordra van plase aan ander bevolkingsgroep. Weens die tekort aan werkgeleenthede in die formele arbeidsmark sal 'n groot deel van hierdie boere gedwing word om eie sakeondernemings te begin om 'n bestaan te maak. "Newly emerging self-employment or entrepreneurship is needed when old industrial as well as agricultural structures are changing" (Routamaa & Vesalainen 1992:6)

Nie alle boere wat gedwing sal word om plase te verlaat sal 'n onderneming in die landbou of verwante bedrywe

kan begin nie. Sommige boere sal dus die totaal onbekende moet aandurf. Afhangende van in watter bedryf die onderneming begin word sal verskeie grade van entrepreneurskap van die voormalige boere gevverg word. Die boer sal geleenthede in die mark moet raaksien en dit in 'n werkbare onderneming omskep.

Moeilike omstandighede en die verwagte veranderinge wat dikwels negatief ervaar word kan egter positief inwerk om boere te motiveer om meer innoverend te dink en op te tree. "Difficult circumstances sometimes are just what is needed to stimulate new thinking and to get people to find alternatives when old ways of doing things no longer work." (Bryant 1990). Entrepreneurskap word dus gestimuleer deur moeilike omstandighede.

Uit die voorafgaande bespreking blyk dit dat die toekoms groter entrepreneurskap van huidige kommersiële en bestaansboere sal verg. Die vraag kan nou gevra word wat "entrepreneurskap" is. In die volgende gedeelte sal die begrip entrepreneurskap vanuit die entrepreneurskapsliteratuur beskou word.

2. Omskrywing van entrepreneurskap

Literatuur toon dat daar geen universeel aanvaarbare definisie vir entrepreneurskap is nie. "A number of prominent researchers have finally acknowledged, accepted and upheld this lack of cohesiveness" (Dunphy 1988:80). Brockhaus & Horwitz (1986:40) beaam hierdie stelling wanneer hulle dit stel dat "The literature is beginning to reflect the belief that a generic definition of the entrepreneur does not exist."

Die afwesigheid van 'n universeel aanvaarbare definisie van entrepreneurskap veroorsaak 'n mate van frustrasie onder navorsers wat poog om navorsing te doen as voortsetting van vorige navorsers se werk. "Theories of entrepreneurship are often not grounded in the prior entrepreneurship literature" (Dunphy 1988:84).

2.1 Gedagteskole oor entrepreneurskap

Die feit dat daar nie 'n universeel aanvaarbare definisie vir entrepreneurskap bestaan nie is die gevolg van verskillende dissiplines met verskillende onversoenbare uitgangspunte wat in entrepreneurskap belangstel en dit bestudeer. Daar bestaan dus verskillende gedagteskole by die bestudering van entrepreneurskap. In hierdie studie sal geen bepaalde gedagteskool ondersteun word nie, maar vanuit 'n bedryfsekonomiese oogpunt gekonsentreer word op dit wat van belang is vir die begin en doeltreffende bedryf van 'n sakeonderneming, hetby in 'n boerderyonderneming of 'n onderneming buite die landbousektor.

'n Oorsig van die ses vernaamste gedagteskole is belangrik in die studie omdat dit 'n beter perspektief gee oor die funksies en prosesse wat by entrepreneurskap betrokke is en omdat bepaalde aspekte van verskillende gedagteskole van belang is vir hierdie ondersoek. Sekere beginsels wat op die beoogde empiriese ondersoek van toepassing is word ook in die onderskeie gedagteskole aangestip en relevante en irrelevante aspekte vir die boerderygemeenskap word aangedui.

- Die "Uitstaande Persoon" (Great Person) Skool van Entrepreneurskap

Die uitgangspunt van hierdie skool is dat entrepreneurs gebore word en nie gemaak nie. Dit is die persone wat hoogtes bereik soos die Fords, Kennedys, Trumps, Ruperts, Kerzners. Daar word geredeneer dat die entrepreneur intuïtiewe vermoëns het soos byvoorbeeld, 'n sesde sintuig, lewenskrag, energie, volharding en selfagting. Sonder hierdie eienskappe sal die individu net soos die res van die mense wees - "lack what it takes" (Badenhorst 1993:2). Ander eienskappe wat deur ander navorsers geïdentifiseer sluit aspekte soos visie, inspererend of motiverend, populêr, sosiaal, kundig, intelligent, welsprekend, taktvol, diplomatie en beslisheid in. In die finale instansie kan die persoon 'n geleenthed herken en gepasde besluite neem - "a decisive ability to make decisions when others are still looking for facts" (Cunningham & Lischerson 1991:48).

Die benadering van hierdie gedagteskool is gewild onder die algemene publiek en blyk duidelik uit die gewildheid van biografiëe en autobiografiëe van beroemdes en bekendes as leesstof. Hierdie benadering is gewild omdat dit eerstens eenvoudig en verstaanbaar is sonder ingewikkeld definisies en konsepte en tweedens dit defineer die entrepreneur in terme van konsepte en eienskappe wat die meeste waardeer word. Alhoewel individuele boere oor van die eienskappe soos hierbo genoem en moontlik oor die potensiaal kan beskik val dié tipe benadering tot entrepreneurskap buite die kader van hierdie studie.

- Die "Psigologiese Eienskappe" Skool van Entrepreneurskap

Hierdie gedagteskool se benadering is dat entrepreneurs oor unieke waardes, houdings en behoeftes beskik wat wat hulle voortdryf. Hierdie waardes, houdings en behoeftes onderskei die entrepreneur van die nie-entrepreneur (Lachman 1980). Die drie eienskappe wat in navorsing en in die literatuur die meeste aandag geniet is

- 1) persoonlike waardes soos eerlikheid, pliggetrouwheid, verantwoordelikheid en etiese optrede
- 2) risikonomende geneigdheid
- 3) behoeftes aan prestasie

Daar is geen rede hoekom hierdie entrepeneurseienskappe nie ook op die "landbou-entrepreneur" van toepassing sal wees nie. Van die eienskappe word as belangrik vir hierdie studie beskou en sal veral in die empiriese studie wat in die vooruitsig gestel word aandag geniet.

- Die Klassieke Skool van Entrepreneurskap

Die kritieke aspek gaan by hierdie gedagteskool oor die proses van "doen" eerder as die "besit" van 'n sakeonderneming. Innovasie, kreatiwiteit of ontdekking is die onderliggende faktor van hierdie gedagteskool. Innovasie en kreatiwiteit is eienskappe wat die Suid-Afrikaanse boer al reeds in die verlede geopenbaar het en toenemend in die toekoms nodig sal hé om te oorleef. Hierdie aspekte is dus ook van belang vir hierdie studie (Cunningham & Lischerson 1991:50).

- Die Bestuur Skool van Entrepreneurskap

Volgens hierdie benadering is entrepreneurs die organiseerders van 'n ekonomiese ondernemings, wat

organiseer, besit, bestuur en risiko's aanvaar in ruil vir wins. Volgens hierdie benadering kan entrepreneurs ontwikkel en opgelei word in die tegniese funksies van bestuur in die klaskameromgewing. Entrepreneurskap is dus 'n reeks aangeleerde aktiwiteite wat fokus op die sentrale funksies van die bestuur van 'n onderneming. Navolgers van hierdie gedagteskool verdedig hulle benadering as volg: "Since many entrepreneurial ventures fail each year, a significant proportion of these failures might be traced to poor managing and decision making, as well as to financing and marketing weaknesses" (Cunningham & Lischerson 1991:52). Hierdie benadering word veral in handboeke oor entrepreneurskap en kleinsakebestuur gevind (kyk Good, 1989 en Kao, 1989).

Die bestuursvermoëns van die boer en die kleinsake-entrepreneur is belangrik vir oorlewing en groei. Bestuursvermoëns van die boer insoverre dit entrepreneurskap aangaan sal dus aandag in hierdie studie geniet.

- Die Leierskap Skool van Entrepreneurskap

Ondersteuners van hierdie gedagteskool is van mening dat die entrepreneur 'n leier is wat op ander mense staat maak om doelwitte te bereik. Die entrepreneur het die vermoë om by die behoeftes van mense aan te pas en hulle te lei, motiveer en rigting gee. Hierdie persoon moet mense oortuig om in sy saak te glo, is 'n "mense bestuurder" en/of 'n doeltreffende mentor (Bennis & Burt 1985:110-151). Leierskap en gepaardgaande eienskappe is belangrik vir enige landbou-entrepreneur omdat veral die Suid-Afrikaanse boer relatief baie werknekmers het wat na sy leiding omsien vir realisties haalbare doelwitte.

- Die Intrapreneurskap Skool van Entrepreneurskap

Volgens hierdie benadering is dit moontlik vir intrapreneurs om as entrepreneurs op te tree en idees te implementeer sonder om eienaarskap van 'n onderneming op te neem. Die persoon moet in 'n span werk en probleme oplos of geleenthede skep. Die gedagteskool is nie van belang vir hierdie studie nie.

Dit is die uitgangspunt van hierdie studie dat verskeie aspekte van verskillende gedagteskole belangrik is vir die vasstelling van entrepreneurspotensiaal. Cunningham en Lischerson (1991:58) is ook van mening dat dit te eng is om een gedagteskool aan te hang "...it may not be prudent to suggest that our knowledge of entrepreneurs can be obtained by focusing on the criteria of only one school of thought." Om entrepreneurs en hulle ondernemingsgees te verstaan vereis kriteria van elke faset van die algehele proses - die entrepreneur se persoonlike perspektief, die manier hoe geleenthede geïdentifiseer word, die manier hoe hulle optree en bestuur en hoe hulle aanpas en heroorweeg.

2.2 Perspektiewe oor die aard van entrepreneurskap

Morris (1993:1-2) versaf sewe perspektiewe wat in die literatuur voorkom oor die aard van entrepreneurskap wat bepaalde eienskappe en optrede van die entrepreneur duideliker maak. Die ondergenoemde perspektiewe dra by tot die besef van die noodsaaklikheid en kompleksiteit van entrepreneurskap

en die besondersheid van die entrepreneur, en meer spesifiek die boer-entrepreneur.

- Entrepreneurskap skep welvaart. Dit behels die aanvaarding van risiko's wat gepaard gaan met die fasilitering van produksie in ruil vir wins.
- Entrepreneurskap skep 'n onderneming. Dit behels met ander woorde die begin van 'n nuwe onderneming waar daar voorheen geen onderneming bestaan het nie.
- Entrepreneurskap skep innovasie. Entrepreneurskap het dus te doen met die unieke kombinasie van hulpbronne wat bestaande metodes en produkte verouderd maak.
- Entrepreneurskap skep verandering. Entrepreneurskap behels die skepping van verandering deur die wysigings, aanpassings en omskepping van die persoon se persoonlike repertoire, benaderings en vaardighede om verskillende geleenthede in die omgewing te benut.
- Entrepreneurskap skep werksgleenthede. Entrepreneurskap het te doen met die indiensneming, bestuur en ontwikkeling van produksiefaktore, insluitend die arbeidsmag.
- Entrepreneurskap skep waarde. Entrepreneurskap is 'n proses van waardeskepping vir klante deur die eksplorering van onbenutte geleenthede.
- Entrepreneurskap skep groei. Entrepreneurskap word omskryf as 'n sterk en positiewe oriëntering tot groei in verkope, inkomste, bates en werksgleenthede.

Teen die agtergrond van die verskillende gedagteskole van en perspektiewe oor entrepreneurskap is dit duidelik dat dit 'n komplekse taak is om entrepreneurskap te probeer definieer en is dit ook geen wonder dat daar geen universel aanvaarbare definisie van entrepreneurskap is nie.

2.3 Definisie van entrepreneurskap

Dit sal naief wees om in hierdie studie entrepreneurskap te probeer definieer. Die benadering van die verskillende gedagteskole tot entrepreneurskap asook die perspektiewe wat verskaf is oor entrepreneurskap word egter in 'n mate weerspieël in die onderstaande definisies.

'n Samevatting van verskeie definisies van entrepreneurskap word deur Bird (1988:3-6) verskaf (vertaal):

Entrepreneurskap is die skepping van waarde deur die skepping van organisasie, of is die proses van die begin en/of groei van 'n winsmakende sakeonderneming, of is die proses van die verskaffing van nuwe produkte of dienste, of is die doelbewuste skepping van waarde deur organisasie, deur 'n individu of 'n klein groep vennote. Entrepreneursgedrag is opportunisties, waarde-gedryf, voeg waarde toe, aanvaar risiko's, is kreatief aktief waar idees die vorm van die geboorte van 'n onderneming (of 'n produk) aanneem, groei of transformasie ondergaan.

Volgens Badenhorst (1993:3) is entrepreneurskap die raaksien van geleenthede, die begin van 'n onderneming, die generering van kapitaal vir die finansiering daarvan en die aanvaarding van die grootste deel van die risiko. Die entrepreneur het dus ondernemingsgees, is die dryfveer, die persoon wat hulpbronne beheer, wat dinge doen en sukses bereik deur waaksamheid.

Snyman (1991:11) definieer die entrepreneur in 'n operasionele sin as die persoon wat sakegeleenthede identifiseer en dit normaalweg op 'n innoverende manier eksploteer en is instaat om sulke geleenthede op 'n gepaste wyse te bestuur.

Dit is duidelik dat indien entrepreneurskap van boere 'n vereiste vir toekomstige oorlewing is die boer oor bepaalde eienskappe moet beskik en dat bepaalde optrede vereis word.

Die vraag kan gevra word in watter mate die boer aan die gestelde entrepreneurskapeienskappe moet voldoen om 'n toekoms binne of buite die landbou te verseker. Dit sou die ideale situasie (maar unrealisties) gewees het indien alle boere geleenthede in die mark kon identifiseer, 'n onderneming kon skep, innoverend kon wees sodat nuwe produkte en dienste voortdurend ontwikkel kon word, hulpbronne doeltreffend kon bestuur, groei bewerkstellig, bereid is om risiko's te neem en 'n behoeftie aan prestasie het.

Volgens literatuur beskik nie alle entrepreneurs oor al die geïdentifiseerde eienskappe nie en is bepaalde tipies entrepreneurs identifiseerbaar. Die volgende paragraaf sal poog om groter duidelikheid verskaf oor die entrepreneurstipologiëe en die relevansie daarvan vir hierdie studie.

3. Entrepreneurstipologiëe en entrepreneurspotensiaal

3.1 Waarde van tipologiëe

'n Algemene manier om entrepreneurskapeienskappe te bestudeer is om dit te kombineer in tipologiëe. Entrepreneurs binne elke tipologie deel gemeenskaplike eienskappe, maar verskil aansienlik van die ander tipes. Smith (1967), Stanworth & Curran (1976), Filley & Aldag (1978), Cooper & Dunkelberg (1984) Woo, Cooper & Dunkelberg (1991) en Routamaa & Vesalainen (1992) maak onderskeid tussen twee tipes entrepreneurs naamlik (1) "craftsman" georiënteerde en (2) opportunisties-georiënteerde entrepreneurs. Volgens Miner, Smith & Bracker (1992) is 'n derde tipe entrepreneur onderskeibaar, naamlik die "inventor"-entrepreneur. Hierdie tipologie is slegs in 'n beperkte mate deur navorsers ondersoek.

Hierdie tipologiëe het waarde omdat dit eerstens verskille in die groter entrepreneurspopulasie op 'n holistiese en betekenisvolle manier beskryf of uitbeeld, en tweedens gebaseer op die lidmaatskap van die spesifieke tipologie kan redelike voorspellings gemaak word van optrede, respons en sukses van die entrepreneur. Derdens is dit 'n manier om diversiteit te organiseer sodat navorsers 'n patroon in komplekse fenomeen kan waarneem (Woo et al 1991:93-95).

3.2 Beskrywing van tipologiëe

Die gebruik van tipologiëe in die voorspelling van entrepreneurspotensiaal is onderhewig aan bepaalde beperkings wat in die volgende paragraaf kortlik bespreek sal word. Een van die beperkings is dat daar nie 'n eenvormige beskrywing (kriteria) van die verskillende tipologiëe is nie. Die volgende is voorbeeld van die kriteria wat gebruik word om die verskillende tipologiëe te identifiseer.

- Die "craftsman" entrepreneur

"Craftsman" georiënteerde gedrag word gekenmerk deur 'n individu se drang om "vir homself te besluit wat hy wil doen" en deur die begeerte om te werk vry van ander se gesag en belang. Hierdie tipe entrepreneur vermy risiko's en is nie op groei ingestel nie. Hierdie entrepreneur begin 'n onderneming in bekende bedrywe (Routamaa & Vesalainen 1992:4-5). Miner et al (1992:104) beskryf die tipiese "craftsman" entrepreneur as 'n persoon wat oor bepaalde, eng opvoeding en opleiding beskik, 'n lae sosiale bewustheid en betrokkenheid het, 'n gevoel van onopgewassenheid in die sosiale omgewing en 'n beperkte tydorientasie. Woo et al (1991:93) meen dat die "craftsman" entrepreneur gewoonlik 'n blou-boordjie agtergrond het met beperkte opleiding en bestuurservaring. Die persoon verkieks tegniese werk bo administratiewe take en word eerder gemotiveer deur persoonlike autonomie as 'n begeerte na organisatoriese of finansiële sukses.

- Die opportunistiese entrepreneur

Hierdie tipe entrepreneur word deur wins gemotiveer. Die persoon het 'n sterk behoefte aan prestasie, sien risiko's as 'n voorvereiste vir sukses as entrepreneur en huiwer nie om gebruik te maak van geleenthede wat opduik nie - selfs in onbekende bedrywe en veld (Routamaa & Vesainen 1992:4-5). Miner et al (1992:104) sien die opportunistiese entrepreneur as 'n persoon wat oor 'n wye opleiding en opvoeding beskik, hoe sosiale bewustheid en betrokkenheid ervaar, selfvertroue in die sosiale omgewing het en 'n bewustheid en oriëntasie na die toekoms openbaar. Woo et al (1991:93) beskou die opportunistiese entrepreneur as 'n entrepreneur wat wyer ervaring en hoër vlakke van opleiding as die "craftsman" het. Die tipe entrepreneur word gemotiveer deur finansiële sukses en die geleenthed om 'n suksesvolle organisasie te bou. Die persoon het innerlike rigting, spontaniteit, selfaanvaarding, aanvaar agressie, is meer positief teenoor ouoriteit en meer selfgeldend.

In 'n ondersoek na die beheerstrukture en entrepreneursaspekte betrokke by plaatjies in Suidwes-Kaapland kom van der Bank & Van der Merwe (1990) tot die gevolgtrekking dat die respondentie almal dieselfde ekonomiese motief gehad het, naamlik die uitskakeling van die tradisionele middelman in die bemarkingsketting ten einde die winsgrens op produkte te vergroot. Volgens die ondersoek blyk die plaatjies winsgewend te wees en dat die betrokke boere oor bedreve bestuursvermoëns beskik. Hierdie boere kan as die opportunistiese entrepreneur getypeer word op grond van bestuursbedrevenheid en die winsmotief wat die motiverende dryfkrug agter die entrepreneursgedrag is.

Die uniekheid van die mens maak dat nie alle entrepreneurs of "boere-entrepreneurs" in 'n definitiewe kategorie of tipologie geklassifiseer kan word nie. Daar sal "craftsman" entrepreneurs wees met opportunistiese eienskappe en andersom.

3.3 Entrepreneurstipologiëe en tipe onderneming

Die tipologie van 'n entrepreneur het 'n invloed op die onderneming en hoe die onderneming bedryf word. Die twee tipes sal byvoorbeeld op verskillende vlakke van beplanning en inligtingversameling betrokke wees by die begin of oprigting van 'n nuwe onderneming. Die ondernemings sal ook ten opsigte van grootte, kapitaal, teenwoordigheid van vennote, en die verwantskap tot vorige ervaring verskil. Die ondernemings sal verskillend bestuur word, verskil in die formaliteit van administratiewe procedures, toekenning van tyd aan verskillende funksies, verskille in kontrolemaatreëls en vlakke van ouoriteit. 'n Aspek wat as belangrik beskou kan word is egter dat navorsers beweer dat die tipologiëe verskille in groepotensiaal van die onderneming veroorsaak en sal dit bepalend wees of die onderneming die volgende lewenssiklus sal oorleef (Woo et al 1991:94).

Miner (1992:104) meen dat hoe meer die entrepreneur "craftsman" georiënteer is hoe meer rigied die onderneming sal wees. Hoe meer opportunisties georiënteer die entrepreneur hoe aanpasbaarder sal die onderneming in veranderde omstandighede wees, wat natuurlik bepalend is van die voortbestaan van die onderneming.

Indien die boerderygemeenskap van Suid-Afrika oor 'n hoë mate van opportunistiese entrepreneurskap beskik behoort daar nie kommer oor die toekoms van die boer te wees nie. Nie net sal hierdie persoon 'n goeie kans staan om as boer te oorleef nie, maar sal die persoon (indien dit nodig is) selfversorgend kan wees. Die opportunistiese boer sal selfs 'n nuwe onderneming in die nie-landbousektore kan begin.

'n Boer wat 'n "craftsman" georiënteerde entrepreneur is kan 'n redelike kans staan om te oorleef omdat die persoon ook oor bepaalde entrepreneurskapseienskappe beskik, alhoewel nie so oorweldigend dinamies soos die opportunistiese entrepreneur nie. Hierdie persoon sal indien hy uit boerdery gedwing word 'n onderneming in die landbou of aanverwante bedrywe begin en sal selfversorgend wees.

Teenoor hierdie twee tipes boere (entrepreneurs) moet die nie-entrepreneur beskou word. Die nie-entrepreneur sal moontlik nie oor die vermoë beskik om in die veranderde omstandighede as boer te oorleef nie. Die persoon sal ook moontlik nie oor die vermoë beskik om 'n onderneming te begin nie of nie eers so 'n moontlikheid oorweeg nie. Dit is die persoon wat vir 'n betrekking in die bekende omgewing soos byvoorbeeld die koöperasie sal soek of vir 'n ander boer voorman word. Daar bestaan 'n beperkte aantal van hierdie tipe betrekings en is daar hopelik nie te veel van die nie-entrepreneurstipe in die boerderygemeenskap van Suid-Afrika nie.

In die lig van die onsekere toekoms van die kommersiële boer kan die vraag nou gevra word wat die

entrepreneurspotensiaal van die kommersiële of hoofsaaklik blanke boerderygemeenskap in Suid-Afrika is. Daar gaan gepoog word om dit empiries deur middel van die tipologie-model te bepaal.

Die tipologie-model is egter nie verhewe bo kritiek nie. Woo *et al.* (1991) twyfel oor die mate van vergelykbaarheid van verskillende studies en die voorspellingsmag van die tipologie-model. Die twyfel spruit veral uit die verskeidenheid kriteria wat deur verskillende navorsers gebruik word om entrepreneurs te klassifiseer. Woo *et al.* meen dat die vlak van veralgemening en sekerheid van elke studie vasgestel moet word. Verder meen Woo dat dit nog nie bewys dat alle entrepreneurs in die twee tipes val nie. Ten spye van die voorbehoude meen Woo *et al.* (1991:94) dat "...the craftsman-opportunist classification appears to serve as a useful yardstick for measuring the potential behaviour and likely success of entrepreneurs". Routamaa & Vesalainen (1992:4) se mening oor die probleem is "Although there are some differences between the views mentioned above, especially between the operationalization of entrepreneurial behaviour, one thing is clear: the types of "craftsman" entrepreneurs and "opportunistic" entrepreneurs exist with satisfactory validity."

In die volgende paragraaf sal die empiriese studie wat in die vooruitsig gestel word kortliks bespreek word.

4. Voorgestelde empiriese navorsing

Uit die voorafgaande literatuurstudie blyk dit dat groter entrepreneurskap van die boerderygemeenskap in Suid-Afrika in die toekoms verwag word. Daar bestaan kommer oor die mate van entrepreneurspotensiaal onder Suid-Afrikaanse boere omdat dit in die verlede moontlik was om sonder entrepreneurskap te oorleef weens die beskerming en bystand wat sommige bedrywe in die landbousektor geniet het.

'n Empiriese studie om te poog om die entrepreneurspotensiaal van boere in verskeie vertakkings in die boerderygemeenskap te skat of te bepaal word in die vooruitsig gestel. Dit sal gedoen word deur die gebruik van 'n bekende tipologie-model. Routamaa en Vesalainen (1992) het die entrepreneurspotensiaal van boere in Finland bepaal deur die boere in die tipologiëe van "craftsman", "opportunisties" en "nie-entrepreneur" te plaas. Die empiriese studie wat in die vooruitsig gestel word sal tot 'n groot mate op die studie van Routamaa en Vesalainen gebaseer word.

Sewe verskillende areas van entrepreneurskap-eienskappe sal gemeet word, naamlik:

- 1) gewilligheid om risiko's te neem
- 2) strategiese gedrag
- 3) "craftsmanship"
- 4) omgewingsverkenning
- 5) verbintenis tot die plaas, lewenswyse en werk
- 6) groei-oriëntasie
- 7) behoefté aan prestasie

'n Totaal van 28 kwaliteite sal gebruik word om entrepreneurskap-eienskappe te identifiseer.

'n Vraelys sal aan 'n steekproef van boere in verskillende boerderyvertakkings gestuur word. Multivariansie-metodes sal gebruik word om die data te analiseer. Die werksverwagtinge en entrepreneurskapswaardes (entrepreneurseienskappe) van boere sal getoets word deur gebruik te maak van faktorontleding. 'n Trotsontleding sal gebruik word om tipologiëe van die eienskappe van die boere te ontwikkel. Hierdie trosse of groepe boere ("craftsman", opportunisties en nie-entrepreneur) sal aanvaar word as die weerspieeling van die entrepreneurspotensiaal van die populasie. Profielontledings van die tipes boere-entrepreneurs sal uitgevoer word om die elemente wat entrepreneurspotensiaal bepaal in terme van belangrikheid te identifiseer en te prioritiseer.

5. Opsomming

'n Sekere persentasie van die huidige kommersiële boere sal as bona fide voltydse boere bly voortbestaan en in die toenemend vryer markomgewing moet meeding terwyl al hoe meer boere deeltjds sal boer en nog 'n ander beroep ook beoefen. Ander boere kan gedwing word om 'plase te verlaat en moontlik eie sakeondernemings begin om 'n bestaan te maak. Hierdie groepe boere sal tot 'n toenemende mate entrepreneurskap aan die dag moet lê en beter bestuur sal toegepas moet word om die boerderyonderneming te laat bly voortbestaan of om die inkomste uit ander bronne aan te vul. Groter innovasie sal van boere geveng word om probleme te oorkom en risiko's te verminder.

Verwysings

- BADENHORST, J.P. (1993). Entrepreneurship definition. Business and entrepreneurial development. Development Bank of Southern Africa.
- BENNIS, W. & BURT, N. (1985). Leaders: the strategies of taking charge. Harper & Row, New York.
- BIRD, B.J. (1989). Entrepreneurial behaviour. Scott, Foresman & Co., Illinois.
- BRYANT, C.R.. (1988). Entrepreneurs in the rural environment. In Keynote Addresses, Commission on changing rural systems, International Geographical Union, Auckland: 21-31.
- CUNNINGHAM, J.B. & LISCHERSON, J. (1991). Defining entrepreneurship. Journal of Small Business Management, Vol 29, No 1:45-61.
- BROCKHAUS, R.H. & HORWITZ, P.S. (1986). The psychology of the entrepreneur. In: Sexton, D L & Smilor, R W. The art and science of entrepreneurship. Ballinger, Cambridge. 28-48.
- COOPER, A. & DUNKELBERG, W. (1984). Entrepreneurship and paths to business ownership. Paper 846. Krannert Graduate School of Management, Purdue University.
- DRUCKER, P.F. (1985). Innovation and entrepreneurship: practice and principles. Heinemann, London.

Conference of the International Council for Small Business. Massachusetts. June. 80-85.

FILLEY, A. & ALDAG, R. (1978). Characteristics and measurement of organisational typology. *Academy of Management Journal*, Vol 21:578-591.

GOOD, W.S. (1989). Building a dream: a comprehensive guide to starting a business of your own. McGraw-Hill, Toronto.

GROENEWALD, J.A. (1990). Agricultural economics in search of relevance. F.R. Tomlinson commemorative lecture. University of Pretoria. Pretoria.

KAO, R.W.Y. (1989). Entrepreneurship and enterprise development. Holt, Reinhart & Winston, Toronto.

KOCH, B.H., VAN ZYL, J. & VAN DER WATEREN, J.J. (1991). The role of extension in the development of the farmer as an entrepreneur. *Development Southern Africa*, Vol 8, No 1:127-136.

LACHMAN, R. (1980). Towards measurement of entrepreneurial tendencies. *Management International Review*, Vol 202, No 2:108-116.

MINER, J.B., SMITH, N.R. & BRACKER, J.S. (1992). Defining the inventor-entrepreneur in the context of established typologies. *Journal of Business Venturing*, Vol 7:103-113.

MOK, A.L. & VAN DEN TILLAART, H. (1990). Farmers and small businessmen: a comparative analysis of their careers and occupational orientation. In: Donkels R & Miettinen A. (Red). *New findings and perspectives in entrepreneurship*. Gower, Aldershot. 203-230.

MORRIS, M. (1993). Environmental change, entrepreneurship and competitive change: Implications for large and small South African firms. *Business Alert*. Vol 143:1-16.

ROUTAMAA, V. & VESALAINEN, J. (1992). Farmers and the entrepreneurial potential. *Proceedings of the University of Vaasa. Discussion Papers 151*. Finland. 1-16.

SCHUMPETER, J.A.. (1942). Capitalism, socialism and democracy. Harper & Row, New York.

SMITH, N. (1967). The entrepreneur and his firm: the relationship between type of man and type of company. *Occasional paper*. Michigan State University.

SNYMAN, I. (1991). Entrepreneurship: a few facts and figures. *South African Journal for Entrepreneurship and Small Business*, Vol 8:1-13.

STANWORTH, M.J.K. & CURRAN, J. (1976). Growth and the small firm - an alternative view. *The Journal of Management Studies*, Vol 13, No 2:95-110.

VAN DER BANK, J. & VAN DER MERWE, I.J. (1990). Die ligging en funksionering van plaasstalletjies in Suidwes-Kaapland. *Agrekon*, Vol 32, No 1:122-128.

WOO, C.Y., COOPER, A.C. & DUNKELBERG, W.C. (1991). The development and interpretation of entrepreneurial typologies. *Journal of Business Venturing*, Vol 6:93-114.

Summary

In the past, market forces were not always permitted to function to their full extent in the agricultural sector, and a degree of protection was provided by the government in the form of subsidies and emergency aid. In the new South Africa, a freer and less regulated market for agricultural products is envisaged. It is also doubtful whether the same degree of protection and aid will be supplied to farmers by a new democratic government. Surviving this changed situation will require a greater degree of entrepreneurship on the part of the farmer. For various reasons, some of the farmers may be forced to leave their farms or to farm part-time. Because there are a limited number of job opportunities in the market, some of the farmers will be forced to set up their own enterprises. Entrepreneurship is thus a necessity for farmers of the future. As a result of past circumstances, there is some concern about the potential for entrepreneurship among farmers, as the interference of bureaucracy, control measures and interference in the market forces tend to limit entrepreneurship.

This study firstly attempts to establish with the aid of the literature on entrepreneurship what makes an entrepreneur, and secondly to investigate the existence of a model for determining or estimating the entrepreneurial potential within a certain agricultural sector. To determine what "entrepreneurship" and an "entrepreneur" are, the various perspectives and schools of thought of entrepreneurship have been taken into account in this study. It was found that there is indeed a model for studying and forecasting entrepreneurial potential, i.e. the so-called typology model. The typology model is based on the combination of entrepreneurial characteristics. Entrepreneurs within the various typologies share common characteristics. Reasonable prognoses can be made for the actions, responses and success of the entrepreneur, based on the membership of a specific typology.

An empirical study which attempts to estimate or determine the entrepreneurial potential of farmers in the various branches of the agricultural sector in South Africa is envisaged.